

KÜHRNER ÉVA

Régi korok járványai Nyíregyházán

Különös tekintettel az első világháborúra

A napjainkban dúló koronavírus-járvány a fertőző betegségek és a járványok felé terelte sokunk figyelmét. Olyan bajok felé, melyek a kezdetektől végigkísérték az emberiség történetét és nem kímélték vidékünket sem.

Egy kis járványtan

A fertőző betegség specifikus fertőző ágensek vagy azok toxikus termékei által okozott megbetegedés, amelyet adott kórokozónak vagy termékének egy fertőzött személyből, állatból vagy tárolóból egy arra fogékony gazdaszervezetbe történő közvetett vagy közvetlen átjutása hoz létre. Ilyen közvetítő szervezet lehet pl. a bolha, tetű, madár stb. A járvány (epidémia) valamely fertőző betegség viszonylag rövid időn belüli nagyobb számosságú, tömeges előfordulása.¹ Létrejöttében nagy szerepe van a népmozgásoknak, a nemzetközi kereskedelemnek és a háborúknak. A fertőzés okait eleinte a rossz, mérgező kigőzölgéseknek – miazmának – tulajdonították. Az igazi fertőző ágensek felfedezéséhez a mikroszkóp megalkotása kellett (Leeuwenhoek 1674), amely alatt a baktérium láthatóvá vált. A vírusokról pedig – közvetett módon – az emberiségnél csak 1892-től van tudomása.

A pusztító fertőző betegségek elleni védekezés sokáig a tapasztalat alapján történt. Leghatékonyabb módja a napjaink koronavírus-járványa idején is alkalmazott társadalmi távolságtartás, a karantén² vagy vesztegár volt.

A legfertőzőképesebb betegségek gyors terjedésük révén hatalmas járványokat okoztak, megölve emberek sokaságát, gazdasági nehézségeket, politikai kríziseket okozva és megváltoztatva egész népek és térségek történelmét. A tífusznak (Morbus Hungaricusnak, vagy Lues Pannonicának is nevezték) nagy hatása volt a 15 éves háború végkimenetelére. A pestis hozzájárult a Rákóczi-szabadságharc, az országba behurcolt kolerajárvány pedig az 1848/49-es magyar szabadságharc bukásához. Az I. világháborús osztrák-magyar hadseregben a hadi veszteség a katonák 3,4%-át, míg a betegség miatti veszteség

¹ Egészségtudományi fogalomtár. <https://fogalomtar.aeek.hu/index.php/J%C3%A1rv%C3%A1ny> (letöltve: 2020.08. 15.)

² Quarantagjorni olasz kifejezés = negyven nap. Az idegenből jött hajóknak 40 napos várakozás után lehetett behajózni Velence kikötőjébe, a járványok kivédése érdekében.

a 3,6%-át érintette.³ Az utána támadó spanyolnátha áldozatainak száma (kb. 30–50 millió) is messze felülmúlta a 10 milliós harctéri veszteséget.

A háborúkhöz kapcsolódó járványos megbetegedések adták az ötletet a biológiai fegyverekhez. A XIV. századi nagy európai pestisjárvány alatt például pestisben elhunyt tetemekkel tudatosan fertőzték meg Kaffa erődjének védőit. A francia hadvezetés az I. világháború idején lueszes prostituáltakkal próbálta megbetegíteni a német katonákat.⁴

A harctéri járványos betegségek között legnagyobb tömegben a tifusz különböző formái (kiütéses- és hastifusz), a kolera, a vérhas és a nemi betegségek voltak jelen, jobban terjedt a tbc és bizonyos területeken (pl. Piave térsége) veszélyt jelentett a malária is.

A középkor járványai térségünkben

A középkorban dúló járványok pusztításairól ugyan nem vall írott forrás, de a lepra,⁵ fekete himlő⁶ vagy pestis⁷ bizonyára nem volt ismeretlen e tájékon élők előtt sem. Az 1200-as évekből fennmaradt okiratok alapján tudható, hogy hazánkban számtalan olyan helységnév volt, melyben szerepelt a „poklos” vagy a „lázár” kifejezés, ami a leprások jelzője volt, errefelé ilyeneket nem találunk, aminek oka, hogy e táj ritkán lakott volt és nem esett a kórt széthurcoló keresztesek útvonalába sem. Az azonban tény, hogy találkozhattak vele eleink is, hiszen oly szemléletesen ábrázolták a leprást etető Szent Erzsébetet pl. az ófehértói templomdiadalív homlokl falának jobb oldali részén. A XX. század végéig a járványok elleni védekezés egyetlen ellenszere az elkülönítés volt. Feltételezik, hogy fővárosunk Margit szigetének neve is valaha Insula leprorum, azaz Leprások szigete volt, mely egy elírás révén vált Insula leporummá, azaz a Nyulak szigetévé.

A középkor rettegett betegsége volt a fekete himlő is, mely milliók halálát okozta. A XVIII. század a himlő legszörnyűbb európai rohamának kora. Nem kímélt parasztokat és uralkodókat sem. Örök életre viselte nyomait az angol I. Erzsébet, Sztálin és emiatt veszítette el fél szeme világát Kölcsey Ferenc. Mária Terézia két gyermeke is himlő következtében halt meg, és ő maga szintén elkapta a betegséget. Egy újabb himlőjárvány fellobbanásakor előbb beoltatta két fiát, majd a királyi család tagjait.⁸ Feltételezhető, hogy az uralkodó érintettsége is hozzájárult ahhoz, hogy a XVIII. századtól monarchia-szerte alkalmazták már a Jenner által kifejlesztett vacciációt,⁹ melyet hazánkban egy 1813-as királyi dekrétum tett kötelezővé.¹⁰

³ NIKODÉMUSZ ISTVÁN: Járványos betegségek a központi hatalmak hadseregeiben az első világháború alatt. Orvostörténeti Közlemények [OTK], 1983. 102–104. 216.

⁴ Hajítógépen érkező halál. Múlt-Kor 2018. július 31. <https://mult-kor.hu/> (letöltve: 2020. 08. 18.)

⁵ Mycobacterium leprae baktérium által okozott betegség.

⁶ Poxvirus variolae vírus által okozott betegség.

⁷ Yersinia pestis baktérium által okozott és a patkánybolha által terjesztett betegség, nevezték fekete halálnak, dög-halálnak, csomának is.

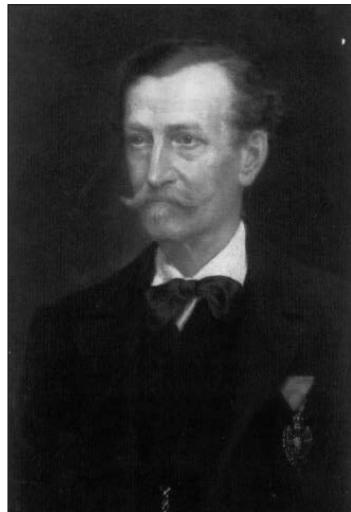
⁸ KRIS LÁSZLÓ: Égnek legszebb ajándéka. Budapest, 2017. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet. 144. [Kiss 2017.]

⁹ Vacca = tehén, az eljárásra, a tehenhimlő alapú oltás módjára utal.

¹⁰ Kiss, 2017.

A XVIII. század másik jelentős járványa a pestis volt, mely 1737–1744 között különösen súlyosan érintette Északkelet-Magyarországot. A 62 000 lakosú Szabolcsban 9820 halottat követelt, ami a megye lakosságának 15,8%-át tette ki. Szatmárban ez az arány elérte a 18,8%-ot is. Szabolcs 144 településének felét (72) érintette a fekete halál és a mezővárosokban 500 főnél is több volt a veszteség. Az 1728-ban 41 adózó családfőt számláló Nyíregyházán az 1741. december–1742. januári időszakban 30 fő hunyt el pestis következtében, ami minden bizonnyal jelentősen hozzájárult a település elnéptelenedéséhez.¹¹

A XIX. században Európában hét ízben is nagy járványt okozott a kolera.¹² Először 1831 tavaszán a katonaság közvetítésével jutott be Magyarországra, mivel I. Ferenc császár és magyar király a Kárpátok határátkelőin elrendelt zárlatot túl korán feloldatta. A Tiszán gyorsan széthurcolták az ország északkeleti területére.¹³ 1831 augusztusában áldozatául esett Széphalmon Kazinczy Ferenc. Nyíregyházán az összes városi orvost¹⁴ teljes hatalommal ruházták fel, hogy „...minden, az epekórság tárgyában előforduló rendelkezéseket s végeznivalókat végezhesen s rendelhesen.”¹⁵ A kolerásokat félreeső helyre temették, a nyugati temető árokkal és fűzfákkal elválasztott, elkülönített részében. 1848 nyarán újra nagy járvány söpört végig az országon, mely sok katonát megbetegített, a hadi mozgások pedig hozzájárultak a kór széthurcolásához. A következő hullám során, 1855-ben Nyíregyházán 158 koleraeset fordult elő, közülük 77-en haltak meg.¹⁶ Nagy járvány volt 1873-ban is. „Az ág ev. templom harangja minden reggel megszólalt. Hallgattuk, hányat kondultt, – annyi volt a halott. Kezdetben 4–5 kolerás halott volt egy napon, később már 30–40 halottat jelentettek... Az emberek nem érintkeztek egymással. Temetésre sem jártak. A kézfogást mindenki mellőzte” – festette le a helyzetet egy emlékező.¹⁷ A kolera utolsó nagy hazai hulláma 1892-ben volt és szintén a Tiszán érkezett. Szabolcsi megfékezéséhez nagymértékben hozzájárult az 1884-től vármegyei tiszti főorvosi posztot betöltő Jósa András működése, aki a központi rendelkezésekkel is szembe menve, csendőrkordonnal záratta le a fertőzött helyeket, megtiltotta a gyümölcsök adás-vételét és a lakosságot fáradhatatlanul okította a védekezés

Jósa András

¹¹ DÁVID ZOLTÁN: Az 1738. évi pestisjárvány pusztítása. OTK, 1973. 69–70. 75–130.

¹² *Vibrio cholerae* baktérium által okozott betegség, terjedését segítették a rossz higiénés viszonyok, a szennyezett ivóvíz. Nevezték epemirigynek is, illetve ázsiai eredete miatt hányászékelésnek.

¹³ FAZEKAS ÁRPÁD: Balásházy János (1797–1875) munkásságának orvosi vonatkozásai – az 1831. évi cholera-lázadás a mai orvos szemével. OTK, 1976. 77. 89–97.

¹⁴ Koblitz Dániel, Posonyi János, Benedikty Dániel.

¹⁵ KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA: Nyíregyháza mezőváros tanácsa által határozottatott... 1793–1837. Nyíregyháza, 2001. 256.

¹⁶ Megtalálták az 1855-i nyíregyházi kolerajárvány orvosi okmányait. Nyírvidék, 1927. 48. évf. 208. sz. 3.

¹⁷ Ötven év előtt is szomorú óesztendőtlől búcsúzott Nyíregyháza. Nyírvidék, 1924. 45. évf. 3. sz. 3.

módozataira. Munkája sikerét a Ferenc József-rend lovagkeresztjével ismerték el. A köztudottan kuruc ősökkel bíró „koleravitéz” Jósa imígyen fogadta a kitüntetést: „... mint aféle inkornátus consequens függetlenségi kuruc fráter, elfogadom, ha ez csupán kötelességteljesítésemnek elismerése és nem elvtagadásnak előlege.”¹⁸ Jósa sikeres védekezéséhez hozzájárultak következetes közegészségügyi intézkedései is, melyek országosan is felkeltették a figyelmet.

Nyíregyháza az 1910-es években

Nyíregyháza megszokott életét nem rendítette meg túlzottan a szarajevói merénylet. Kellő tisztelettel meggyászolták az elhunyt trónörökös párt, de az élet folyt tovább, megszokott medrében. A háttérben azonban egyre áradtak az alispán felé a belügy- és hadügyminisztériumból érkező akták, melyek a háborús helyzetben foganatosítandó intézkedésekről szóltak. A mozgósítás kellő gyorsasággal lezajlott, a megye-közi Galíciában folyó harcokról kevesen vettek tudomást, a jótékony egyesületek megszervezték a kenyérkereső nélkül maradt családok ellátását.

A nyár végétől eleinte csak a Galícia felől sérülteket szállító vonatok haladtak át a városon, majd egyre többen maradtak itt ápolásra. Előbb 460 sebesültet kellett Sóstón elhelyezni, majd novembertől a város ellenkezése ellenére felmerült egy megfigyelőállomás felépítésének a terve.

Az idecsődülő embertömeg nagy közegészségi kockázatot jelentett a lakosságra nézve, ezért az alispán felhívta „a város területén működő összes orvosokat, bábákat, tanyabírákat és tanítókat, lelkészeket és halottkémeteket, hogy a lakosság egészségét fokozott éberséggel ügyeljék, a fertőző és nagyobb számban előforduló betegségeket... és haláleseteket a városi orvosoknak haladéktalanul jelentsék be.”¹⁹ Ugyancsak figyelmeztette a helyi patikusokat is, hogy tartalékoljanak nagyobb mennyiségű fertőtlenítő- és kötszert a várható sebesültszállítmányok részére.

1915 elejétől komoly ellátási gondok jelentkeztek. A város vezetőinek szembe kellett nézni a szigorodó kormányzati rendeletek mellett a lakosság egyre nagyobb elkeseredésével is. Egyre több galíciai, majd 1916-ban a románok erdélyi betörése elől ide menekülő honfitársunk, valamint harctéri sebesült került a városba. 1918 őszétől pedig egyre inkább az Oroszországból hazaérkező hadifoglyok formálták a közhangulatot. Aztán jöttek a forradalmi idők, a zűrzavar, káosz, amikor felborult a rend, ellenőrizhetetlenné, irányíthatatlanná vált az élet. Végül bekövetkezett az 1920. március 10-ig tartó, a forradalmak kibontakozását megakadályozó, de a város lakóinak sok szenvedést hozó, román megszállás.

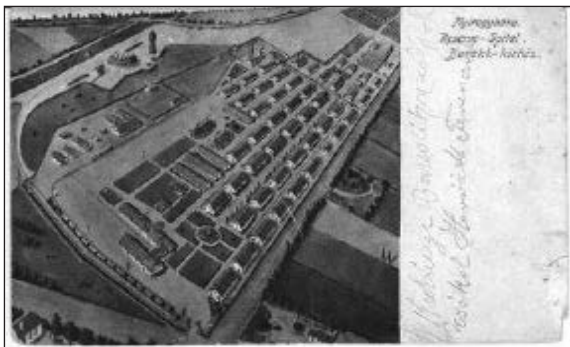
¹⁸ JÓSA JOLÁN: Dr. Jósa András (1834–1918) és elődei. Miskolc, 1934. 358.

¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltára (MNLSZSZBML) Szabolcs vármegyei alispánjának 1914. évi jelentése. [Alispáni jelentés...]

Megfigyelőállomások mint közegészségügyi intézmények

A háború kitörése után néhány hónappal, 1914. szeptember második felében kole-
ra ütötte fel a fejét a galíciai harctérről visszavonuló katonák soraiban. Mailáth József²⁰ a katonai megfigyelőállomások létrehozásának forszírozója ekképp fogalmazott: „Kiütrött a háború és én aggodalommal gondoltam arra, hogy a háború nemcsak a katonákat fogja mozgósítani, hanem a járványos betegségeket is.”²¹ A kór október végéig dühöngött, igen sok halálos áldozatot hagyva maga után. A vonaton hazahozott egymás mellett fekvő sérült és fertőző katonák elhelyezésére nem volt elegendő intézményi férőhely, a lakosság pedig nem fogadta a betegeket, hiába kérte a kormány a társadalom segítségét. És milyen szerencse, hiszen ezzel elejét vették egy nagyobb bajnak, a lakosság megfertőződésének. Mailáth gróf, aki látta, hogy az ország nem volt felkészülve a háború e „járulékos” problémájára, táviratban kereste meg a bel- és hadügyminisztert, kérve, hogy szülessenek központi intézkedések a járványok megakadályozására.

A belügyminiszter az országban 14 betegmegfigyelő állomás (barakk-kórház) felállítását rendelte el.²² Ezek az ideiglenes létesítmények a frontról hazaérkező sebesült katonák ellátása mellett a járványok terjedését meggátoló szűrőkórházak is voltak. A belügyminisztérium felügyeletével és tervajánlásaival felépült intézmények 1915. január–február havában lettek befogadóképesek. A villannyal, vízvezetékkel, fürdővel ellátott faépületek modernnek számítottak a korszakban. A gyors építés hiányosságait később a működés során korrigálták.

A monarchia harmadik legtöbb ágygal (3200 ágy) rendelkező megfigyelőállomása Nyíregyházán létesült. Több helyszín elvetése után a helyi pólóklub luxusistállója – mint első járványkórház – köré épült fel a vasút melletti városi földeken a 42+8 barakkból álló létesítmény.²³ „Nyíregyháza egyik legfontosabb kötöző és ápoló állomásává lett az északi harctérről lefelé irányuló sebesült forgalomnak”.²⁴ Az ideérkezőket szétválogatás, fürdés után tiszta ruhával látták el. A katonák közül a fertőző betegségek gyanúsakat a nyolc fertőző barakk valamelyikében helyezték el. A nyíregyházi ba-

²⁰ Gróf Mailáth József (Pécs, 1858 – Ófehértó, 1940) Nagy-Küküllő vármegye főispánja, a főrendiház tagja szociológus, orgonista, zeneszerző. Ófehértón birtokos.

²¹ MAILÁTH JÓZSEF: Élményeim és tapasztalataim a háború alatt. Budapest, 1928. MTA, 151. [MAILÁTH, 1928.]

²² A 14 állomás helyszínei: Besztercebánya, Debrecen, Kassa, Losonc, Miskolc, Munkács, Nyíregyháza, Nyitra, Rózsashegy, Sátoraljaújhely, Szatmárnémeti, Trencsén, Ungvár, Zsolna.

²³ HORVÁTH SÁNDOR: Ságvári-telepi krónika (In: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás III-IV. kötet. Nyíregyháza, 1982. 172. (HORVÁTH, 1982.)

²⁴ Alispáni jelentés, 1914.

rakk-kórházban a legnagyobb forgalom 1915 májusában volt, amikor 6 964 személy fordult meg itt. A fertőző betegek az összes létszámnak csak 4,5%-át tették ki, ezzel szemben az országos arány 11% volt.²⁵

A nem fertőzött sérült személyek közül a mozgásképesek csak ötnapi megfigyelés után és csak három negatív lelet birtokában távozhattak a táborból.²⁶ A pontos diagnózis felállítása bakteriológus nélkül (mint Nyíregyházán is) nagyon nehéz volt. A néhány háború előtt végzett mikrobiológus szakembert a hadsereg állította szolgálatába, a barakk kórházakba nem jutott belőlük. Emellett gondot jelentett a laboratóriumok felszerelése is.²⁷ Így a vizsgálati anyagot többnyire távoli laborokba kellett elküldeni.

A hadszíntér eltolódásával számottevően megcsappant a barakkállomások betegforgalma, feladatukat a front közelében felállított tábori járványkórházak vették át. Ezért 1916 tavaszán az összes megfigyelőállomás, mint ilyen, megszűnt működni, a létesítmények feladata a sebesültellátás lett. Az esetlegesen odakerülő fertőzött katonák azonban továbbra is nagy veszélyt jelentettek a hátsóország lakóira nézve, különösen ott, ahol hosszabb időn át érintkezhetek egymással.

Városunk a keleti harctérre tartó vasútvonal menti fekvésénél fogva, éppen ilyen veszélyeztetett település volt. A háborús időszakban, 1914–1919 között három járvány is felütötte fejét Nyíregyházán, közülük a kolera és kiütéses tífusz kifejezetten köthető a barakk-kórházhoz, míg a spanyolnátha a háborús nélkülözések számlájára írható.

Kolera

A hadműveletek megindulása után néhány héttel már jelentős problémát okozott az ázsiai kolera. Igaz, védőoltás létezett ellene, amit alkalmaztak is a háború első hónapjaitól, de nyilván nem elég széles körben.

Az északi harcterről beszivárgó kór miatt Nyíregyháza polgármestere 1914. szeptember 17-én utasította a városi ügyvezető orvost és a rendőrkapitányt, hogy kísérjék fokozott figyelemmel a vasútállomásra érkező utasokat, és haladéktalanul különítsék el koleragyanús személyeket. Kötelezte egyben a város főorvosát dr. Konthy Gyulát, hogy tegyen javaslatot az esetleges kolera-veszély esetében foganatosítandó óvintézkedésekre.²⁸ A helyi napilap tudnivalókat közölt a betegségről és a kivédése érdekében teendő óvintézkedésekről,²⁹

dr. Konthy Gyula

²⁵ MAILÁTH, 1928.

²⁶ MAILÁTH, 1928.

²⁷ KRISZ LÁSZLÓ: A hátsóország járvány elleni védelme az I. világháború idején (Barakk kórházak). Orvosi Hetilap, 2004. 145. 36. 1865–68.

²⁸ HORVÁTH, 1982.

²⁹ Tudnivalók a koleráról. Nyírvidék, 1914. 35. évf. 78. sz. 1–2.

majd beszámolót közölt a védekezésről.³⁰ Néhány nap múlva újabb tudnivalókat közölt a lap, többek között, hogy a kolerában elhunytak temetésére az alvégesi temető egy külön részét jelölték ki.³¹

Az 1914. október 1-i *Nyírvidék* írásából tudható, hogy egy 174 főből álló kole-ragyanús sebesültszállítmány érkezett a városba. Közülük a betegeket a városi járvány-kórházban helyezték el, a betegsége gyanúsakat pedig beszállították a városi szegény-házba, amelyet járványkórházzá minősítettek át. Májerszky Béla polgármester felkérte a kassai katonai parancsnokságot, hogy rendeljen ki katonai ápoló személyzetet, és utasítsa a városban lévő katonaorvosokat, hogy vegyenek részt a közegészségügyi szol-gálatban. A szigorú intézkedések hatására a kolerát 1914 novemberére sikerült megfű-kezeni, járvány szerencsére nem alakult ki. Az év végéig 65 kolerás fordult meg a város járványkórházában, közülük 45 volt helyi illetőségű (40 katona és 5 polgári személy).³²

1915-ben újra támadt a kór. Míg nyár elején 1–2 betegről szóltak a statisztikák, rövidesen három hullámban is jelentkezett a fogolytáborban. Első ízben júniusban érkezett ide Debrecenből két fogolyszállítmánnyal. Először 22 beteget találtak, akiket rögtön a csapatkórházban különítettek el. Közülük senki nem élte túl a fertőzést. A második transzport 29 betege közül 14 fő halálozott el.

Augusztusban újabb 26 betegséggyanús került a megfigyelőállomásra. Közülük a bakteriológiai vizsgálat 25 főnél igazolt vibriot, a halálozás 13 főt érintett.³³ Mikecz Dezső alispán a védekezés részeként augusztus 3-tól betiltotta a búcsúkat,³⁴ a lakosság számára pedig elérhetővé vált az ingyenes kolera elleni oltás.

Decemberben egy 2700 fős szállítmányt hoztak a vonatok Kevevárából. Rögtön elkülönítettek 74 fertőzésgyanús egyént, és valamennyi fogolynál bakteriológiai vizs-gálatot végeztek, de csak 26 bacilusgazdát találtak. A veszteség ekkor 23 fő volt.³⁵

A *Nyírvidék* szerint, „Dacára a zsúfolt elhelyezéseknek és az elég primitív hygié-nikus berendezésnek sikerült a járvány terjedését néhány nap alatt meggátolni. Ez alkalommal a katonai parancsnokság az összes 5000 foglyot bakteriológiai vizsgálat-nak vetette alá. A vizsgálatnál 50 vibrio-gazda találatot, kik a megfigyelő állomáson különítettek el.”³⁶ A hivatalos adatok és sajtóhírek különbözősége alapján állítható, hogy a média túlzott mind a foglyok, mind a betegek számát illetően!

A lényeg azonban, hogy a hathatós intézkedéseknek köszönhetően sikerült meg-akadályozni a város lakosságát is érintő nagyobb járvány kialakulását. Mindez, az or-vosok szakértelmének és az időben meghozott intézkedéseknek köszönhetően alakult ilyen szerencsésen.

³⁰ Védekezés a kolera ellen. *Nyírvidék*, 35. 1914. évf. 79. sz. 3–4.

³¹ Óvintézkedések. *Nyírvidék*, 1914. 35. évf. 80. sz. 4.

³² Horváth, 1982.

³³ Alispáni jelentés, 1915.

³⁴ A búcsúk betiltása. *Nyírvidék*, 1915. 36. évf. 62. sz. 7.

³⁵ Alispáni jelentés, 1915.

³⁶ *Nyírvidék*, 1915. 36. évf. 75.sz. 2–4.

Tífusz

A kiütéses tífusz³⁷ egy tipikus háborús kór, mely kialakulásának kedveznek a rossz higiénés körülmények. Első előfordulása után mértani haladvány szerint rohamosan emelkedik a betegszám, ezért a járvány elfojtására a legszigorúbb óvintézkedések megtevése szükséges.

Nyíregyházán már 1914-ben gondot okozott a fertőzés, ugyanis az év folyamán 394 betegnél fordult elő, közülük 62 halálos kimenetelű volt, 15,7 % halálozási aránnyal. A betegek közül 110, a halottak közül 41 katona volt.³⁸

1919 elején jelentkezett újra a kiütéses tífusz, ugyanis az év első felében a megye 16 községében 41 esetet regisztráltak, 4 halálozással.³⁹ A betegek közül egy főt a fogházban találtak, ezért megelőzőként azt kimeszeltették és fertőtlenítették. A szigorú elkülönítés és tetvetlenítés meggátolta járvány kialakulását és lefolyása egyébként is enyhe volt.

Őszre a nyíregyházi barakk-kórház vált tífusz-gócponntá, ahova a románok 400 vörös foglyot hoztak 1919 augusztusában. Nem volt elég probléma, hogy élelmezésüket a városra terhelték, még a körükben fellépő járványon is a városnak kellett úrrá lenni. Dr. Konthy Gyula ügyvezető orvos 1919 évi egészségügyi jelentésében szánalmasnak és kétségbeejtőnek festette le a barakk-tábor helyzetét.⁴⁰ Akkor már a telepen teljesen leszerelték a fertőtlenítőt, vízvezetékét, nem volt hol tisztálkodni, egyáltalán nem voltak ágyak, lepedők, edények, melyek korábban a felszerelés részét képezték, mint ahogy hiányoztak az orvosi felszerelések és a „tetűpörkölő” is. Az egész területen egyetlen mélyfuratú kút adott vizet. Amennyire lehetséges volt, igyekeztek javítani a helyzeten, de mindössze tiszta szalmát, némileg jobb élelmezést és orvosi ellátást tudtak biztosítani a foglyoknak. Találtak viszont köztük egy tífuszos beteget, akit – mivel ott nem lehetett megfelelően elkülöníteni és kezelni – a városi járványkórházban helyezték el. Ez az intézmény is meglehetősen elavult és hiányos volt, előbb meg kellett oldani a világítást és a fűtést, be kellett szerezni a szükséges „gyógyanyagokat”, de legalább ágygal, fürdőkáddal és fertőtlenítővel. A tífuszos beteg itt szerencsésen meggyógyult, így járvány nem alakult ki.

Már 1919 októberében érkeztek olyan hírek, hogy a románok 4000 új foglyot fognak hozni a barakk-telepre. (A város lakossága 1920-ban 43.340 fő volt!)⁴¹ A meglévő körülmények ennyi ember ellátására elégtelenek voltak. Az ügyvezető orvos ezért hozzáfogott a helyzet javításához; fúratott 3 új kút és rendelt 10 illemhelytisztítót.

November 11-én megérkezett a „csak” 3500 elcsigázott, kiéhezett fogoly, akik között november 14-én találtak 10 lázas beteget és a vizsgálat kiütéses tífuszt állapított meg. Őket rögtön a járványkórházban helyezték el, román katonák felügyelete mellett.

A városi egészségügyi bizottság közben járványbizottsággá alakult. Ülésükről a Nyírvidék is tudósított. Konthy doktor kijelentette, hogy „Míg az egészségügy a há-

³⁷ Rickettsia prowazeki baktérium okozta és ruhatetű által közvetített betegség

³⁸ Alispáni jelentés, 1914.

³⁹ Alispáni jelentés, 1919. 1. félév.

⁴⁰ MNLSZSZBML IV B 416 1–2 doboz tisztiorvosi iratok Tisztiorvosi jelentés 1919 [Tisztiorvosi jelentés]

⁴¹ CSERVENYÁK LÁSZLÓ – MEZŐ ANDRÁS (szerk.): Nyíregyháza története. Nyíregyháza 1987. 146–170. [CSERVENYÁK, 1987.]

ború egész ideje alatt kifogástalan volt és a járványos betegségek elmaradtak, addig most a barakk-kórházban nagyobb mennyiségben elhelyezett és már fertőzött betegek révén a kiütéses tífusz járványveszélye fenyeget.”⁴² Pár napra rá az Erzsébet közkórház is jelentett 3 civil kiütéses tífuszos beteget. Bizonyossá vált, hogy a fertőzés a barakk-táborból indult ki. A polgári betegek száma közben nőtt, rövidesen 5 igazolt és 10 gyanús eset lett. A foglyokat ezért román őrzőikkel egyetemben ki akarták költöztetni a járványkórházból, mert kellett a hely a város beteg polgárainak. Ezt azonban csak a decemberben ideérkező román főtörzs-orvosnak sikerült elérnie.

A bizottság jegyzőkönyvéből tudható, hogy a táborban lévő dr. Szántó Miksa törzsorvos nem tudta egyedül ellátni ezt a rengeteg embert.⁴³ Néhány nap múlva ezért kirendelték mellé dr. Nagy János ezredorvost, aki nemsokára lázas lett. Mellette dolgozott még dr. Bányay Emil ezredorvos,⁴⁴ valamint egy Fried és Molnár nevű doktor. Míg Nagy János felépült, dr. Bányay Emil november 23-án „hivatása áldozata lett, megkapta a typhust és életével adózott kötelessége hű és pontos teljesítéséért.” – emlékezett meg róla a tisztiorvos.⁴⁵ Ugyancsak beteg lett, de szerencsésen felgyógyult Veres Gyula desinfektor és a járványkórház egyik ápolónője is.

A polgármester 21 napos vesztegzárat rendelt el és intézkedett, hogy javítsák a foglyok táplálását. Egyre szigorúbban vették a védelmi intézkedéseket; a polgári betegek házainak izolálását, piros cédulával megjelölését és a fertőtlenítéseket. Megtiltották a részvételt a tífuszosok temetésén. A lakosságot falragaszokon tájékoztatták a kiütéses tífusz elleni védekezésről. A járványbizottság rendelete szerint kitakarították a huszárlaktanyát, hogy miután a hadifoglyok a városi gőzfürdőben százasával megfürödtek, és ruháikat fertőtlenítették, csoportosítás után oda kerüljenek és ott a legszigorúbb járványügyi őrizet alatt legyenek. A hajak nyírásához a helyi borbélyoktól szereztek 10 nyírógépet. A baj nem járt egyedül, mert a város fertőtlenítője elromlott, így kénytelenek voltak a vármegyei kórházét használatba venni. Az viszont nem bírt ekkora terhelést. A november 27-én indult fürdetési akció is nagyon lassúnak bizonyult, ilyen kapacitás mellett egy hónapot vett volna igénybe! Igyekeztek „bármilyen áldozat árán” rendbe hozatni a barakk-telep még javítható kis fürdőjét is, de ez is csak napi 30 fő fürdőzésére volt elégséges.

A barakk foglyai között pedig mind újabb és újabb megbetegedések léptek fel. A város egészségügyi intézményeinek befogadóképessége szűkösnek bizonyult ekkora tömeg ellátása számára, a járványveszély egyre nőtt. Egyre reménytelenebbnek látszott a barakk-telepere áradó hatalmas tömeg higiéniai felügyelete. Képtelenek voltak többet tenni, mint a betegséggyanús személyek elkülönítése, a fertőző barakkok lezárása,

⁴² Megalakult a járványbizottság. Nyírvidék, 1919. 40. évf. 270. sz. 2.

⁴³ MNLSZSZBML VB 184 Egészségügyi Bizottság jegyzőkönyve 1919. november 24. [Eü. Bizottság jkv.]

⁴⁴ Bányay Emil János (1888?–1919. november 24.) Fiatalon lett a háború áldozata. Kötelessége teljesítése közben a barakk kórház orvosaként kapta el a tífuszt és halt bele 31 évesen. 1917-ben mint ezredorvos eljegyezte, majd nem sokkal később feleségül vette Sommaruga Lotte-t. Apja hajdúdorogi egyházmegyei görögkatolikus kanonok volt. Budapesten szerzett orvosi diplomát az 1910/11-es tanévben. Az I. világháborúban az olasz harctéren szolgált mint cs. és kir. ezredorvos. Szolgálatáért megkapta a Ferenc József rend lovagkeresztjét. Később a nyíregyházi barakk-kórház orvosa lett. A tífuszos betegek kezelése közben megfertőződött és 31 éves korában ifjú férjként, 13 hónap házasság után halt meg. Testvére János, hadapródjelölt, joghallgató, román fogságban halt hősi halált.

⁴⁵ Tisztiorvosi jelentés, 1919.

valamint a betegek fekvésére szolgáló szalma elégetése. Az orvosok kitartóan végezték feladatukat. Mindezt úgy, hogy az ittlévő román katonáorvos nem látta a valós járványveszélyt és ténykedésével nem segítette a város orvosainak törekvéseit sem. A betegség pedig nemcsak a tábor lakóit és a román katonákat, de a lakosságot is fenyegette.

Közben november végén a városba vezényelte a román parancsnokság a helyzet megtekintésére Voiculescu főörzs-orvost.⁴⁶ Szerencsére – Konthy doktor szerint is – ő a veszélyt helyesen felmérő és a dologhoz értő ember volt, aki azonnal intézkedett. Végül Debrecenből hozatott egy fürdővonatot, melyben nagy számban és gyorsan lehetett az embereket dezinficiálni. Így december 7-re mindenkit fertőtlenítettek és átvizsgáltak. Kiszűrtek 22 lázas egyént, akiknek javítottak az ellátásán. Megpróbált borhoz is hozzájutni, ami szintén a betegek gyógyításához kellett. Hozatott teát és rumot, amit akkoriban lehetetlen volt beszerezni, így már naponta kétszer tudtak adni rumos teát. A lakosság körében rekvirálást rendelt el. 1300 inget, 1050 alsónadrágot, 100 takarót, 30 törölközőt és néhány pokrócot sikerült összegyűjteni a foglyok felruházásához és 200 koronát, amiért dohányt vettek.⁴⁷ Voiculescu főörzs-orvos jelentése után városunkba érkezett dr. Patin I. oszt. főörzs-orvos. Ő látva a veszélyt, át akarta hozatni a 20. román divízió ambuláns kórházát, és azzal akart berendeztetni négy barakkot (35–38 számút) a betegek és elkülönítendőik számára. „Az ambuláns kórház vagy nem volt felszerelve, vagy nem jött el, mert ismét a polgárságnak kellett adózni.”⁴⁸

Közben megérkezett dr. Lutz főörzs-orvos, aki szintén rátermett és a román csapatok körében nagy tekintélynek örvendett. Konthy véleménye szerint „mindent felhasznál a kiütéses typhus elnyomására és használja tudását s hatalmát a localizálásig – (ami) úgylátszik hál Istennek sikerül.”⁴⁹ Átvette a betegek kezelését és a magyar orvosokat – akik hétről hétre voltak szolgálatra kirendelve – csapatszolgálattal bízta meg. Ők ezentúl már csak kisebb bajokat gyógyítottak a táborban és 3 naponként átvizsgáltak minden embert, hogy nem lázasak, vagy tetvesek-e. A románoknak sikerült beszerezni petróleumot, szappant, tetű elleni port, berendeztek a 27. számú barakkban egy földalatti kemencét és egy hordozható tetvetlenítőt a ruházat fertőtlenítésére. Megoldották a betegek és a velük érintkezők elkülönítését. Elrendelték, hogy 21 nap után az egészségesek hazatérhetnek. Így hagyhatta el a tábor 400 fő.

A helyi és román orvosok szakértelmének és határozott intézkedésének köszönhetően 1919. december 31-re lokalizálódott a kiütéses tífuszjárvány. A járványkórház kiürült és valamennyi beteg felgyógyult. Az orvosok szakértelmének köszönhetően a városban mindössze 21 polgár kapta el a betegséget, közülük 1 halálozott el. A 41 beteg katona közül 3 áldozatot szedett a kór.⁵⁰

A tífuszjárvány sikeres leküzdése után a tisztí főorvos ismét jelezte, hogy a „fertőzés elleni védekezés egyik fontos tényezője a tiszta, egészséges járványkórház.... A legkö-

⁴⁶ Eü. Bizottság jkv., 1919. december 4. és december 18.

⁴⁷ Eü. Bizottság jkv., 1919. december 11.

⁴⁸ Tisztiorvosi jelentés, 1919.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

zelebbi jövőben gondoskodnia kell a városnak ilyen épületről, illetve berendezésről.”⁵¹ A meglévő 25 ágyas intézmény „koporsószerű” ágyaival, rozoga állagával ugyanis nem felelt meg a város igényeinek. Észszerűnek mutatkozott ezért, hogy a járványkórház ügyét az Erzsébet Közkórház bővítési tervéhez kössék: „ha a város új, a kor kívánalmának megfelelő járványkórház létesítésére határozná el magát... ez új járványkórházi osztály igazgatását, kezelését az Erzsébet Közkórház igazgatósága elvállalni és ellátni hajlandó” – fogalmazta meg a képviselőtestületi jegyzőkönyv. 1926 márciusában Fábíán Gáspár műépítész készített terveket a 70 ágyas, egymeletes fertőző pavilon kialakítására.⁵² Sajnos nem épült fel.

Spanyolnátha⁵³

A háború végnapjaiban egy új ellenség, a spanyolnátha támadta meg a legyengült, kimerült, gyenge ellenálló képességű embereket. Terjedéséhez nagyban hozzájárult a hiányos táplálkozás, a zsúfolt lakhatási körülmények, az orvosi segítséghez való korlátozott hozzáférés és a háború végi jelentős népmozgás.

1918. szeptember 28-án egy spanyol hírlap rövid tájékoztatást adott olvasóinak az influenzáról. „A fertőzésért felelős kórokozó” – írta a lap, „a Pfeiffer-bacilus, amely rendkívül apró, és kizárólag mikroszkóp alatt látható.”⁵⁴ A lap tévedése mindössze abban állt, hogy az influenzát nem baktérium, hanem vírus okozza! Az első megbetegedést 1918 márciusában jegyezték fel az Egyesült Államokban egy katonai bázison. Hat hét múlva már elérte Európa nyugati frontját Franciaországban. Ezt a mérsékelt járványt 1918 őszén egy rendkívül halálos fertőzési hullám követte, majd 1919 elején szintén erősebb járvány jött.

Terjedését elősegítette az erőteljes mobilitás, a katonák és menekültek ide-oda áramlása. Nagyon nehéz volt betartani az évszázados közegészségügyi intézkedéseket: a fertőzöttek izolálását, a tömeges gyülekezések elkerülését. Magyarországon 1918-ban elképzelhetetlen volt a karantén elrendelése, mivel napi több tucat vonat hozta a frontról a katonákat, és a lakhelyükről elüldözött civil menekülteket. Köztük sokan már betegen érkeztek meg országunkba.

Nyíregyházán is nagy volt a mozgás ekkortájt. 1918. szeptember 14–19 között távozott el a városunkból az itt üdült 500 osztrák gyermek. A barakk-kórházba pedig nagyszámú hadifogoly érkezett. Szeptember 28-án már az olvasható a helyi sajtóban, hogy egy ideje járványszerűen ütötte fel fejét „A spanyolnátha elnevezésű betegség, amely eleinte inkább divatos, mint veszedelmes volt.”⁵⁵ Ekkor már két belvárosi halálesetről olvashattak. Az alig elkezdődött tanévben úgy megemelkedett a beteg gyermekek száma, hogy kéthetes kényszerszünet következett.

⁵¹ Uo.

⁵² KÜHRNER ÉVA: Kórházbővítési tervek a 20. század elején. Kór-házunk, 2006. 3. évf. 2. sz. 20.

⁵³ Influenzavírus okozta betegség.

⁵⁴ Alapjaiban rengette meg a világot az 1918-ban kitört spanyolnátha-járvány. Múlt-Kor 2020. január 30. <https://mult-kor.hu/letoltve:2020.08.22.>

⁵⁵ Terjed a spanyolnátha Nyíregyházán. Nyírvidék, 1918. 39. évf. 220. sz. 2.

A szaporodó magyarországi esetek hatására a belügyminiszter 1918. október 1-én körrendeletet adott ki, melyben rendelkezett a kór elleni védekezés szabályairól. Kérte az alispánokat és polgármestereket, hogy tájékoztassák a lakosságot a baj lényegéről és a védekezés módjáról. „... Aki a beteggel érintkezik gondosan mosakodjék, száját többször öblögesse, óvakodjék a meghűléstől. A beteg felgyógyulása után a lakást gondosan kell kitakarítani és jól kiszellőztetni. A közönséget figyelmeztetni kell, hogy lakását és mindazt, amivel érintkezésbe jut, tisztán tartsa, figyelmeztetni kell arra is, hogy a betegség különösen zárt, zsúfolt helyiségekben terjed leginkább. Nyilvános helyiségek (pl. mulatók, italmérések stb.) látogatásától tehát mindenki saját egészségének megóvása érdekében lehetőleg tartózkodjék. A zsúfolt tisztátalan közlekedési eszközök szintén alkalmat adhatnak a betegség tova terjedésére.”⁵⁶ A rendelet végrehajtásának ellenőrzése az alispánokra és polgármesterekre hárult.

A jogszabály megjelenésének másnapján már annak szellemében intézkedett Micek Dezső alispán is. Fertőző betegséggé minősítette az influenzát, amely ugyanis jogilag nem szerepelt azon bajok sorában, amelyek hatósági intézkedést igényelnek. Kötelezővé tette a betegek elkülönítését, és a lakhelyükön vörös cédula kiragasztását. Betiltott mindenféle összejvetelt (pl. halottvirrasztást, fonókat, fosztókat) ott, ahol a környezetben nagyobb számú megbetegedés fordult elő. Az 1876. évi XIV. t. c. 80. szakasza alapján elrendelte a megbetegedési esetek kötelező bejelentését. A járási, városi, községi és körorvosok számára előírta az iskolák gyakoribb kötelező ellenőrzését és kérte, hogy amennyiben 10–15%-ot meghaladó megbetegedést tapasztalnak, azt azonnal zárassák be és arról tegyenek jelentést. Előírta azt is, hogy a felgyógyultak (különösen az iskolások) csak 8–10 nappal a felgyógyulásuk után mehetnek az egészségesek közé.⁵⁷

Dr. Dohnál József vármegyei főorvos október 9-én nyilatkozott a járványról. Véleménye szerint az óvintézkedések elérték céljukat, hiszen a kór múltófélben volt, a megbetegedések száma csökkent, de még nem szűnt meg. Nehéz megítélni pontosan, hogy mennyi áldozatot követelt a spanyolnátha-járvány, mert a forrásokban rendkívül eltérő adatokkal találkozhatunk. A városi egészségügyi bizottság az 1918. évről szóló jegyzőkönyve október 12-ig 287 betegről tesz említést, ami a város lakosságának 1%-át sem érte el. Megjegyzi egyben, hogy október 24-ig megállt az esetszám növekedése, így az iskolák is kinyitottak már.⁵⁸

Másik forrásban az olvasható, hogy 1918. október közepéig ennek a „rendkívüli veszedel-

Dr. Dohnál József

⁵⁶ 127.530–1918. B. M. sz. körrendelet a spanyol betegségnek nevezett fertőző baj megszüntetéséről

⁵⁷ Az alispán intézkedései a spanyol betegség ellen. Nyírvidék, 1918. 39. évf. 223. sz. 2–3.

⁵⁸ Eü. Bizottság jkv. 1918.

mes s az orvostudomány által még egyáltalán nem ösmert járvány”-nak a számlájára 811 (lakosság közel 2%-a) megbetegedés és 36 halálos áldozat írható.⁵⁹ 1918-ból csak néhány súlyos betegeset ment át 1919-re. A tisztiorvos jelentésében már az áll, hogy február 22-én megszűnt a járvány. Igaz májusban ismét jelentettek 6 beteget, de 1919-ben összesen csak 12 eset fordult elő, közülük 2 járt halálozással.⁶⁰

Az adatok realitásában kételkedhetünk, ugyanis 1919 tavaszán, amikor a pandémia újra fellángolt a világban, Nyíregyházán más foglalkoztatta a lakosságot; a román megszállás. Rendre elmulasztották a jelentési kötelezettséget, és a rendelkezések ellenére sem jelentették be azokat az enyhébb lefolyású eseteket, amelyekkel nem kellett orvoshoz fordulni. Mindez nagyon megnehezíti a pontos adatok megismerését. A katonák és a menekülők jövés-menése miatt pedig a fertőzés behurcolásának veszélye továbbra is fennállt.

Az egész megyét érintő járvány mértékéről szóló hivatalos statisztika 14 213 súlyos beteget tart számon, a halottak száma elérte az 1.785 főt. Az említett bejelentési mulasztások miatt a Szabolcs vármegyei tisztiorvos személyes tapasztalatai alapján a megyeszerte megbetegedettek számát 56 000 főre becsülte, többségük nyilván nyíregyházi illetőségű volt.⁶¹ Az biztos, hogy a helyi napilap gyászjelentései között számos esetben utalnak a haláleset okára, amely spanyolnátha volt.

Összegzés

Az I. világháború és azt követő forradalmi idők sok szenvedést okoztak városunk és megyénk lakosainak egyaránt. A háborús veszteségeken és ellátási nehézségeken túl állandó fenyegetettséget jelentett a területet érintő jelentős migráció, és az ide szállított sebesült katonák, foglyok tömege is, akik sokszor komoly fertőző betegségeket hoztak magukkal. Nyíregyháza vezetői jól látták a veszélyt, igyekeztek intézkedéseikkel megelőzni a bajt. Orvosaink és egyéb egészségügyi dolgozóink emberfeletti munkával – néhány esetben magukat is feláldozva mindent megtettek nemcsak a betegek gyógyításáért, hanem a lakosságot fenyegető járvány kialakulásának elhárításáért. A nagy baj közepette szép összefogás tanúi lehettünk, a magyar és román katonarvosok együttműködésének.

A mai koronavírus-járvány által fenyegetett helyzetben értékelhető igazán a régimúlt idők járványok elleni küzdelmei. Megállapíthatjuk, hogy nincs új a nap alatt, az évszázados módszereket (pl. elkülönítés) alkalmazzuk ma is a járványok terjedésének megakadályozása érdekében.

⁵⁹ CSERVENYÁK, 1987.

⁶⁰ Tisztiorvosi jelentés, 1919.

⁶¹ Alispáni jelentés, 1919. 1. félév